

Demokratski domet in meje političnega pluralizma

(Teze)

Če naj bi poiskali in zapisali najpomembnejše politično dogajanje ob koncu dvajsetega stoletja, potem bi bile to slejkoprej spremembe v vzhodnoevropskih socialističnih ali prosocialističnih oziroma protosocialističnih državah, zlasti njihovo odpiranje za pluralizem. V teh državah ne gledajo več na pluralizem le kot na nekaj »diverzantskega« ali sovražnega, pa tudi ne kot na nekaj, kar naj bi se samo dopuščalo. Pluralizem se pojavlja kot up za pridobitev nove legitimnosti teh ureditev, pa tudi kot priložnost v iskanju izhoda iz že znane in široko priznane krize. Kot vsaka druga relativno nova ideja in val sprememb ima in bo imel pluralizem v teh državah svoje manj ali bolj močne nasprotnike. Tisto, zaradi česar velja govoriti o njem kot pomembnem pojavu, je dejstvo, da so matrični tokovi političnih procesov, tako v okviru ureditve kakor tudi v okviru širšega družbenega gibanja, bodisi v obliki anti-ureditve ali poleg-ureditve oziroma a-ureditve, pluralistično obarvani. Zato bo ta novejši pluralistični plaz vse teže zaustaviti.

Gre za tri značilnosti tega pluralističnega dogajanja. Prvič, to pot prihaja pluralizem od znotraj in ne od zunaj; kot notranja potreba in ne kot zunanji prihajač ali nevarnost. Drugič, pluralizem prihaja tako od zgoraj kot od spodaj in to pot bo zagotovo pomenil precej več kot slepilo oziroma multigravitacijski ekvilibrizem in sredstvo za množenje moči ene in »edine« zaprte partijske hierarhokracije. Tretjič, hitrost tega pluralističnega odpiranja je presenetila in zmedla tako tuje kot domače analitike. Politična znanost, ki se je znašala v gravitacijskem polju pragmatike in vladajočih sklopov moči, je »odreagirala« na te procese zvečine na enega izmed teh dveh načinov: ali je obnemela ali se bolj politično vključila v te procese. V obeh primerih je družba prikrajšana za enega izmed svojih najdragocenejših virov ter potenc racionalnosti in kreativnosti. Ne delajmo si utvar, da se bodo lahko politična in sploh družbene vede tako preprosto odlepile od te pragmatike politične inercije.

Ne da bi se želeli širše in globlje spuščati v zapleteno problematiko pluralizma, bomo tukaj opozorili, da je potrebno razmišljati le o treh krogih problemov in se jih ovesti, ter v zvezi s tem v obliki kratkih tez razviti nekaj idej. Prvi krog

* Politološki dnevi 1989 (Ankaran, 26. in 27. maj) so se tokrat odlikovali po strokovni teži in politični odmevnosti. Potekali so pod naslovom Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja. Pod tem naslovom so bili prispevki zbrani v posebnem zborniku (v nakladi 200 izvodov), iz katerega bomo objavili v tej in naslednjih številkah tri prispevke: dr. Adolfa Bibiča, prof. FSPN, ki govori o več obrazil (političnega) pluralizma, dr. Vučine Vasovića, prof. Fakultete za politične vede v Beogradu na temo demokratski domet in meje političnega pluralizma, v naslednjem zvezku pa članek dr. Staneta Kranjca, prof. FSPN o političnem pluralizmu in SZDL.

problemov se tiče splošnega razmerja med pluralizmom, socializmom in demokracijo; druga relevantna raven se dotika vprašanja smisla in možnosti, zlasti demokratičnih možnosti pluralizma; v tretji krog pa sodijo vprašanja zgodovinskih razmer in oblik pluralizma, zlasti v naši sedanji družbi.

1. Splošno razmerje med pluralizmom, socializmom in demokracijo

Kar zadeva prvo skupino vprašanj, naj takoj povemo, da čaka demokratično politično misel in sploh demokratične družbene sile veliko delo – razviti in uveljaviti nove pluralistične logike socializma. V naših razmerah so danes trije posebni razlogi za to. Prvič, okoliščina, da je kapitalizem – po nekakšni svoji »pridobljeni« pravici – precej dolgo in pogosto nastopal pod ščitom pluralizma, kot se je v nasprotju s tem socializem predolgo in tudi prepogosto s svojo antipluralistično oziroma monistično pravovernostjo branil pred »prodori« kapitalizma. Tako eno kakor drugo ravnanje je pripomoglo k zavesti o identifikaciji pluralizma in kapitalizma. Drugič, precej dolgo se pluralizem in demokracija uporabljata kot sinonima in se tako prek njune sinonimične uporabe domneva ali poudarja neposredna in nujna zveza ne le med kapitalizmom in pluralizmom, marveč tudi med kapitalizmom in demokracijo. Z argumentumom *a contrario* se socializem povezuje z avtoritarizmom oziroma monizmom. Današnja praksa socialističnih oziroma proto-socialističnih držav je spodbujala takšne domneve. Tretjič, čeprav široko sprejet pluralizem je bil vsaj doslej bolj nekakšen »azil« za »begunce« iz obstoječe vse bolj grozeče stvarnosti, nekakšen protest zoper zaprte in neomejene monopole moči, ki se kotijo in ki jih gojijo v naročju partijsko-državne strukture ali pa sredstvo naciokratskega samodokazovanja in samoutrjevanja, kot pa dovolj dojeta in osveščena demokratična in civilizacijska potreba družbe.

Zato je, kot smo že dejali, pomembna naloga politične misli, da pripomore k razvijanju pluralistične logike socializma in rušenju mita o apriorni in nujni identifikaciji pluralizma in kapitalizma. Takšna domneva preprosto zgodovinsko ni pravilna, teoretično in družbeno pa je škodljiva, ker zapira pluralistično in demokratično perspektivo socializma. Ni enačaja med kapitalizmom in pluralizmom, kakor ni enačaja med socializmom in totalitarizmom. Če je bil v dosedanji zgodovini kapitalizem bolj naklonjen pluralizmu, socializem pa monizmu, ni organskih ovir, da socializem v prihodnjem razvoju ne bi spremenil odnosa do pluralizma. Seveda bo potrebno veliko modrosti in volje za ta kopernikovski zasuk socializma. Pluralizem mora biti pomembna in nujna komponenta tako demokratičnega kapitalizma kakor tudi demokratičnega socializma. To mora biti, ker je pluralizem v rednih in normalnih razmerah nujen del in pogoj demokracije. Vendar, čeprav je pomemben pogoj za demokracijo, ni vsa resnica o demokraciji. Demokracija ima tudi druge svoje predpostavke in sestavine. Ali bo in v kakšni povezavi z drugimi elementi demokracije dajal optimalne učinke, bo odvisno od številnih okoliščin.

Prav na začetku je potrebno razčistiti z morebitnimi utvarami, da je lahko pluralizem univerzalna oblika za reševanje vseh vprašanj. Kot številne druge »stvari« ima tudi pluralizem svoje emancipatorske potenciale oziroma učinke le na nekaterih področjih, in ni nujno pomemben za številna druga življenjska področja. Pretirano veliko zaupanje v politični pluralizem utegne pripeljati do hitrih in velikih razočaranj. V tem imamo že izkušnje s samoupravljanjem. Prav tako je potrebno upoštevati, da pluralizem ni trenuten in prehodni pojav, še manj pa mora, čeprav je pri vsem tem lahko tudi kaj modnega. Še več, prepričani smo, da bodo

prava in globlja vprašanja pluralizma glasneje potrkala na vrata šele v zrelejšem obdobju njegovega uveljavljanja, kot pa v fazi njegovega uvajanja oziroma konstituiranja. Ob vsem tem moramo računati s tem, da pluralizma ni mogoče v celoti načrtovati in ga izračunati, prav tako pa je treba upoštevati tudi neko mero spontanosti in tveganja, ki ju politični pluralizem vnaša v družbo in politično ureditev. Politična ureditev, pa naj ga doživlja kot blagi napitek ali kot »kost v grlu«, se mora na politični pluralizem prej ali slej preprosto navajati in se mu tudi prilagajati.

2. Demokratični smisel političnega pluralizma

Ko gre za demokratične možnosti oziroma smisel ali demokratični naboj političnega pluralizma, velja spomniti na nekaj takšnih možnosti.

Prvič, politični pluralizem je učinkovit notranji način demonopolizacije oziroma dekoncentracije in omejevanja politične oblasti. Vzporedno s tem je, v dobršni meri prav zato, učinkovito sredstvo depersonalizacije, demitologizacije in deikonizacije in potemtakem tudi »desakralizacije« politike oziroma političnega vrha in političnih veljakov. To postaja zlasti pomembno, če vemo, da sta šli v monistični politiki ikona in sekira pogosto skupaj.

Drugič, politični pluralizem označuje ali pospešuje oziroma približuje ta nenehno odlagani pa tako nujni čas resnice socializma. To je prav tisti čas, ko se mora socializem izkazati najprej pred samim seboj in šele potem pred drugimi, in ko temelj njegove legitimnosti ne morejo biti samo neki vnaprej domnevani »nujno« napredni tokovi zgodovinskega razvoja ali visoka tehnologija, marveč praktični učinki in svet stvarnega življenja. Samo v neki zares politično pluralizirani družbi je mogoče resno ugotavljati in spodbijati legitimnost nekaterih monopolnih struktur, ki v imenu visokih ciljev in svetle prihodnosti ali v imenu zgodovinske partijsko-avantgardne napredne predestinacije podaljšujejo svojo osamovoljo in »zakonito« dedujejo neokrnjeno oblast in samovlado svojih »revolucionarnih« vzornikov.

Tretjič, pluralizem je učinkovito sredstvo, da se izmaknejo izpod grabežljive šape pretežno laične in diletantske politične elite tudi drugi podsistemi družbe, zlasti ekonomsko-tehnološki in kulturni podsistemi, v katerih tičijo temeljni potenciali nove racionalnosti in ustvarjalnosti. Samo z osvoboditvijo prostorov za njihovo ustvarjalnost je mogoče zagotoviti nove razvojne možnosti in sposobnosti družbe.

Četrto, pluralizem ustreza tudi sami naravi človekove družbe. Človek kot večstransko bitje lažje in ustrežneje zadovoljuje svoje življenjske interese ali potrebe v pluralistični, kot pa monistični politični strukturi. Spričo takšne človekove narave je videti monistični in monolitni sistem zanj dokaj nenaraven, kar ne more ostati brez posledic za njegovo racionalnost in tudi učinkovitost. Človeku kot svobodnemu bitju daje pluralizem več možnosti, da se prek svobodnega združevanja ali uvrščanja skupaj z drugimi brani pred prilaščanjem oblasti in šikaniranjem državno-partijskih monopolov.

Petič, pluralizem širi možnosti za dejansko udeležbo širših skupin ljudstva v procesu političnega odločanja. Ne povečuje le števila opcij, marveč tudi možnosti za dejansko izbiro. V razmerah političnega monizma pa se participacija čisto sprevrže v »zrcalno« ali »popačeno« participacijo, oziroma od zgoraj monopolizirano, dirigirano stalaktitsko participacijo. Takšna participacija spominja bolj na

pritegovanje politične podpore, kot pa na regularno obliko udeležbe ljudstva v politiki in demokratičnem reševanju pglavitnih družbenih zagat in nasprotij. Takšne oblike mobilizacije in podpore so lahko tudi zvrsti bolj ali manj opravičene in zelene konsultacije ljudstva ali pa oblike izražanja ljudskega raspoloženja.

Politični pluralizem prinaša več možnosti tudi delavskemu razredu in sploh širšim družbenim slojem, da artikulirajo svoje interese in da se s »premeščanjem« z enega na drugi tir učinkoviteje borijo za uresničenje svojih zahtev. To je lahko dober način, da se razvija tista tako nujna »premetenost« oziroma sposobnost delavskega razreda ali širše populacije, da 1., terjata in si zagotovita širšo oziroma bolj razčlenjeno politično ponudbo, in 2., da po izboru med več ponujenimi programi ali ekipami držita birokratskega »bika« za roge.

Šestič, politični pluralizem ponuja veliko več priložnosti za ustrežnejše zdravljenje stare in še žive rakaste rane socializma – problema zamenjave nosilcev politične oblasti.

In končno ponuja politični pluralizem tudi institucionalne možnosti in zagotovila za iskanje optimalnih rešitev in alternativ v svobodnem in diskurzivnem dialoškem procesu političnega odločanja.

3. Meje in oblike pluralizma

Če naj bi politični pluralizem brez pridržkov sprejeli in ga promovirali v prvi pogoj in dejavnik demokracije, bi morali hkrati tudi upoštevati, da pluralizem ni morje brez obal. Pluralizem mora imeti neko konkretno obličje in mora ustrezati nekim konkretnim zgodovinskim razmeram modernega časa. Na tej ravni bomo označili le nekaj elementov, ki bi jih morali pri zasnovi političnega pluralizma v naših sedanjih razmerah upoštevati.

Prvič, pluralizem se je v vseh teoretičnih in empiričnih variantah pojavljal na širšem svetovnem prizorišču ne zgolj kot množica centrov politične moči in odločanja. Bil je tudi oblika izvajanja politike oziroma politični aranžma, sposoben uravnavati družbene zadeve in protislovja. Politični pluralizem, ki ni imel takšnih lastnosti oziroma ki ni imel dovolj upravljalških in razvojnih sposobnosti, ni mogel niti občutneje niti dolgoročneje prispevati k razvoju demokracije.

Teoretično in načelno je bil pluralizem omejen s štirikotnikom, katerega stranice so bile: individualizem, anarhizem, marksizem in monistični etatizem. V nekoličkanj bolj sistematični varianti se je v začetku stoletja v Angliji pluralizem pojavljal in razvijal v kontrapoziciji tako etatističnemu monizmu kot tudi liberalnemu individualizmu. Vendar se stare in nove variante pluralizma jasno razločujejo tako od anarhizma kot tudi od marksizma. Marksizem za pluralistično teorijo ni sprejemljiv niti v svoji real-socialistični varianti, to pa preprosto zaradi enopartijskega sistema, niti v formi svobodne asociacije proizvajalcev, ker je iz tega projekta država takorekoč »izgnana«. Verjetno bo ocena, ki jo bo moral marksizem plačati pluralizmu, v prvem primeru opustitev monopartizma, v drugem primeru pa vsaj za dogledni prihodni čas še pristanek na državo. Tisto, za kar pa marksizem ne bi smel barantati, je naravnost k ohranjanju neke socialne in humanistične fronte ter vsebine politike oziroma države.

Drugič, pluralizem mora računati z delitvami in spopadi, hkrati pa se truditi, da meje delitev in spopadov ne bodo enonamenske, izključujoče in kumulativne. Drugače povedano: v zdravi in demokratični pluralistični družbi in političnem sistemu, s širokim omrežjem družbenopolitičnih organizacij in svobodnih gibanj,

se morajo črte razločevanja, delitev in spopadov med seboj sekati in križati. Enopomenska delitev družbe in politike na eni sami, bodisi nacionalni, razredni ali kakšni drugi podlagi, pogloblja prepad med socialnimi grupacijami in zmanjšuje komunikativno sposobnost udeležencev v procesu političnega odločanja.

Tretjič, zares demokratična ureditev terja, da se realni politični pluralizem kar najhitreje konstitucionalizira. »Divji« pluralizem, tudi kadar ga dopuščajo, je lahko razlog za sistemski dualizem, ki je dolgoročno gledano za vsako racionalno in normalno družbo preprosto neznosen. Lahko je namreč dodatna spodbuda za pretirano oteževanje političnega sistema, ki gre prav do zmede in do tega, da ga ni mogoče upravljati. Ta konstitucionalizacija se ne bi smela nadrobneje ukvarjati s pluralistično morfologijo. Dobršen del teh problemov na konstitucionalni ravni je mogoče rešiti v okviru pravic in svoboščin državljanov.

Četrtrič, sleherni demokratični in socialistično usmerjeni pluralistični sistem mora imeti ustrezno obzorje vrednot ali konsenz o nekaterih temeljnih vrednotah družbe. Razlikovati moramo med dvema ravnema tega konsenza. Prva je raven tistih temeljnih vrednot, o katerih mora obstajati trajnejši družbeni pakt ali dogovor. Te vrednote naj ne bi bile predmet vsakdanje ali sprotne kontestacije. Med takšne vrednote sodi zlasti tista, ki je pri nas zapisana v naslovu naše države – Socialistična federativna republika Jugoslavija. Ne moremo se vsak dan spraševati in preverjati, ali hočemo ali nočemo živeti skupaj, ali je to dobro ali ni, kaj komu prinaša jugoslovanska skupnost itd. To pa nikakor ne pomeni, da je s tem pravica slehernega posameznega ali konstitutivnega dela skupnosti do ločitve, ali v neki federativni ureditvi pravica do samoodločbe in odcepitve že izčrpana. Na drugo raven konsenza sodijo tiste bolj instrumentalne in številne druge vrednote, glede katerih niso le možna, marveč tudi nujna pogajanja in dialogi, in o katerih se odloča v sprotnih razpravah.

Pri vsem tem moramo računati tudi s tem, da se o nekaterih zadevah in v nekaterih okoliščinah ni niti mogoče dokopati do sporazuma. Tam, kjer ni mogoče dosežati sporazumov ali odpraviti razlik, je potrebno gojiti duha tolerantnosti in kulturo življenja z razlikami. Hkrati pa je potrebno gojiti sposobnost za komuniciranje in pripravljenost udeležencev, da bi prišli v procesu racionalne argumentacije in v mejah relativno trajnega vrednostnega obzorja do nekaterih občnih ali posplošljivih interesov, oziroma do nekih skupnih rešitev.

Petič, politični pluralizem mora v institucionalnem smislu najti svoj naravni in regularni okvir v parlamentarizmu in parlamentu kot končni fazi in instanci političnega odločanja.

Politični pluralizem, ki se načrtuje in uresničuje kot nekaj izključno ali pretežno zunajparlamentarnega ali nadparlamentarnega, ne nosi v sebi niti ne prinaša s seboj nič koristnega za demokratičnost in racionalnost sistema. Zdi se nam, da je mnogo tvornejša tista usmeritev, ki računa s soočanjem različnih interesov ali pogledov ter z doseganjem sinteze v parlamentu oziroma v »parlamentarni« razpravi, kot pa druga, v novejšem času pogosto omenjana teza o Socialistični zvezi kot mestu in okviru za doseganje širših globalnih sintez. Tu se neredko zamenjuje ta dve stvari, kar povzroča še večjo zmedo. Ne razlikuje se dovolj področje širšega soočanja idej ali mnenj in prek tega soočanja tudi profiliranje širših idejnih izhodišč, ki imajo bolj ali manj vlogo in naravo katalizatorja, kar bi lahko vsaj delno opravljala tudi takšna organizacija, kakršna je Socialistična zveza – od tistega drugega področja oziroma nivoja, na katerem poteka najpomembnejša faza političnega odločanja in na katerem se sprejemajo obvezne politične in pravne odločitve.

Na tej drugi ravni Socialistična zveza nima kaj dosti iskati. V najboljšem primeru bi lahko imela kakšne predhodne, kot smo že dejali, katalizatorske funkcije ali kakšne aposteriorne kontestacijsko-demokratske funkcije, pa še te v zelo omejeni in strogo specifični obliki.

Zdi se, da ni realno niti racionalno prizadevanje in pričakovanje, da bi bila Socialistična zveza splošni in domala obvezni okvir pluralizma, okvir, ki bi legaliziral in legitimiral politične nastope številnih družbenih in političnih subjektov.

Kakšen je odnos Zveze komunistov do političnega pluralizma? Trdimo lahko, da je za zdaj Zveza komunistov previdna in strpna. Videti je, da sta za zdaj previdnost in strpnost bolj odsev njene nemoči kot pa namere in pripravljenosti, da živi in dela na novo, z novimi sosedi ali novimi tekmeci in zavezniki. Morebitni poizkusi Zveze komunistov oziroma njenih notranjih dominirajočih sklopov, da si prek široko razprostrtega omrežja Socialistične zveze zagotovi ne le kontrolo, marveč tudi »vodenje« te pluralistične dinamike, ne bodo prinesli plodnejših rezultatov. Malo je možnosti, da bi v Jugoslaviji, manj kot na Madžarskem, ti novi in sveži pluralistični »zobotci« zagrizli v precej stare in postane vabe partijskega monizma. Nove pluralistične sile bodo zahtevale nov pluralistični prostor, ki mora biti širši kot sta Zveza komunistov in Socialistična zveza. Ali se bodo in kdaj se bodo te številne in različne organizacije pojavljale tudi v Socialistični zvezi, bodo odločale same in seveda Socialistična zveza.

Načelno bi lahko trdili, da bi lahko imela Zveza komunistov v katerikoli varianti realnejšega pluralizma svoje mesto in vpliv – seveda ob najmanj dveh pogojih. Prvič pod pogojem, da se otrese predstav o svoji apriorni zgodovinski veličini in poslanstvu, predvsem pa monopola oblasti. Drugič, če bo pripravljena in sposobna spustiti se z močjo argumentov, z racionalnim in demokratičnim obnašanjem v kosanje z drugimi subjekti in se na svobodnem in odprtem političnem prostoru ob popolni javnosti dela boriti za svoj program in strategijo. Drugače povedano, Zveza komunistov je lahko smiselna in učinkovita, če se pravočasno otrese svoje apriorne, namišljene avantgardno-mesijanske vloge in »pristane« na to, da pokaže svoje zmožnosti oziroma da brani širšo socialno in humanistično »fronto« v prosti tekmi z drugimi političnimi subjekti na javnem prizorišču.

Pri vsem tem ni mogoče za večne čase zapirati vrat večpartijstvu. Razvejani politični pluralizem mora prej ali slej pripeljati tudi do politične pluralizacije Zveze komunistov. Ta se pretirano dolgo drži kot napeta mehanična zlitina idejnih neso-mišljenikov, brez svoje idejne identitete, zaradi česar tudi učinkuje bolj kot mesto oziroma proizvajalka zmede, kot pa sila idejnega »razčiščevanja« in usmerjanja. Pluralizacija Zveze komunistov bi hkrati omogočila, da se zvečine nenaravno »naseljene« različne usmeritve in skupine v Zvezi komunistov »razselijo« in se povežejo s svojimi naravnimi oblikami organiziranja.

Miselnost, da nas lahko le krepitev avantgardne sposobnosti Zveze komunistov in večje opiranje na delavski razred potegneta iz krize, je bolj dokaz sterilnosti, kot pa bistrega razmišljanja o potrebah naše družbe in poteh njenega razvoja. Zoževanje zapletenih zahtev in odnosov v sodobni družbi na dve jalovi podmeni oziroma sestavni sistema, je lahko zanesljiva pot ne le v stagnacijo, marveč tudi v nazadovanje.

Nič bolj optimalne in racionalne pa se ne zdijo tudi tiste zamisli, po katerih bi bilo mogoče upravljalsko sposobno, demokratično, federativno, pluralistično jugoslovansko skupnost in njen politični sistem graditi le iz nacionalnega materiala.

Makro politični jugoslovanski prostor mora biti v takšnem sistemu mesto,

kamor bodo posamezni družbeni oziroma politični subjekti, včevši nacionalne oziroma republiške delegacije, prihajali ne le kot prinašalci svojih ožjih, parcialnih oziroma nacionalnih interesov, marveč tudi jugoslovanskih opcij in strategij.

Na koncu naj še enkrat omenimo, da je tu tekla beseda, pa še to bolj v telegrafskem stilu in v obliki elementarnih tez, le o nekaterih zagatah zapletene problematike političnega pluralizma, ki utegnejo biti pomembne tudi za naš sedanji politični položaj.